

Ivica Hrvoj Ivanić

HIPOSTAZIRANJA KLASNE SVIJEŠTI FRAGMENTIMA POVIJESTI.

HUSEIN GRADAŠČEVIĆ I BOSANSKI USTANAK 1826.

S onu stranu "ideološko-pragmatične i konformističke reinterpretacije"¹ uloge nekih povijesnih ličnosti u formiranju nacionalnih struktura na Balkanu i u Europi, bosanski autor Esad Zgodić pokušao je dati "nešto drukčiju" teoriju o značaju i ulozi "Projekta bosanske autonomije" i njegova glavnoga protagonista Huseina kapetana Gradašćevića s obzirom na nastanak i razvoj bošnjačke nacije. Njegov pokušaj sastoji se u uvidjaju o zabudama onih autora, koji su "nastojanjem da se pokret oslobodi od tradicionalnih predrasuda i stereotipnih predstava u kojima je on protumaćen kao nešto reakcionarno, konzervativno, retrogradno, kao djelo uskogrudne 'feudalne strukture', partikularnih interesa bošnjačke elite moći"² tumačili pokret odnosno ustanak izvan konteksta stanja rasula tadašnje osmanske države i pokušaja vojnih reforma, koje su naišle na negativan odgovor među bosanskim plemstvom.

Medjutim, koliko god ovaj pokušaj izlazio iz metode promatranja i interpretacijskih okvira svojstvenih gore opisanim tumačenjima, krajnji cilj interpretacije takve jednak je cilju istih od kojih se on nastojao ograničiti u svojoj fusnoti - a to je ponuditi još jedan u nizu hvalospjeva matičnoj naciji (u ovome slučaju bošnjačkoj), tako što će pronalaženjem onih momenata u povijesti koji se najprikladnijima pokazuju da postanu općim mjestima mitologijske hipostaze nastanka još jedne u nizu tvorevina globalnoga klasnoga društva - još jedne nacije, načiniti pomoću hegelijanske metode (uistinu vrlo moćne za izradu bilo koje istine i neistine nužno točnom) moćniji oklop, nešto, doduše prividno, otporniji na teorijske rivale koji odavno nastoje prikazati suštinu nacionalnih tvorevina kao aktera društava kojih život ovisi o izrabljivaju jedne klase od druge; simultano prisustvo i jednih i drugih teorija očito dokazuje da se nije ništa naučilo od Povijesti (suprotno izreci "Historia magistra vitae est.").

Zgodić je pokušao prikazati tobožnju historijsku težnju nacije ili naroda da se oslobodi tudjinske vlasti i osnuje sopstvenu nacionalnu državu nastojeći sveobuhvatnijim

1 Citat sintagme prema: Zgodić, Esad - "Bošnjačko iskustvo politike – osmansko doba" - Sarajevo 1998. str. 319

2 Isto, str. 317

razmatranjem svih činilaca i rezultata koje je inkorporirala tadašnja pobuna dati privid da ne pruža jednostran teorijski prikaz. Za takvu prividnu sveobuhvatnost dijalektička je metoda, osobito ona Hegelova polazišta, vrlo prikladna, iako stvara dojam da uzima u obzir sve unutarnje trenutke samorazvoja nekoga entiteta, kao i vanjske činitelje koji utječu na njegovu unutarnju samobitnost i egzistenciju. Evo šta on kaže o svojoj metodi, kao i motivima pobune:

"I ovaj pokret, poput drugih, valja suditi i sa stanovišta bošnjačkog iskustva ovog 'lukavstva' povijesnog uma. Ono dolazi do riječi pogotovo onda kad se sudi o povijesnm značenju pokreta, odnosno objektivnim konzekvencama koje je donio sa sobom u odnosu na stvari epohe. Sudionici masovnog pokreta mogu stupiti na historijsku scenu sa jednom zasebnom motivacijom, a da, poslije, taj pokret, i neovisno od njihove volje, rezultira sasvim drugačijim značenjima na koje ono prvotno nisu ni računali."³

"...nije, u presudnom smislu, toliko važno što ovi ili oni akteri u datom trenutku subjektivno osjećali ili zamišljali, što ih neposredno na aktivitet tjera, koji direktni interesi motiviraju njihovu akciju, koliko je važno to što će pokret, onim Hegelovim 'lukavstvom uma', objektivno značiti, u svojoj idejno-duhovnoj sadržini, za stvari epohe."⁴

Autor, dakle, ne niječe da su motivi pokretača pobune možda ili sigurno bili izvanjski onome za čime su svojim deklaracijama insistirali: poštivanje starih tradicija i običaja kojima se novi pokušaji reforme suprotstavljaju, očuvanje djelomične neovisnosti Bosne pod osmanskom upravom. Ono što on želi reći jest da se krajnji proizvod njihovih težnja ostvaruje kao izvanjski moment dijalektike igre moći lokalnih moćnika nasuprot suparnicima i trenutnim patronima iz Carigrada, kao nešto na što oni uopće nijesu računali; taj proizvod bi trebao biti značajan za konstituiranje bošnjačke nacionalne neovisnosti:

"Projekt bosanske autonomije, kao supstancijalni politički zahtjev pokreta Huseina Gradašćevića, proizašao je iz povijesno-dosegnute etničko-nacionalne i političko-državne samosvijesti i osviještenog bošnjačkog iskustva sa propadajućom moći osmanske države, uključivao je u sebe viziju uspostavljanja bosanskog teritorijalnog, vojnog, socijalno-pravnog i političkog suvereniteta."⁵

Zapravo, cilj mu je dokazati da voditelji pobune uopće nijesu bili svjesni implikacija i historijskoga značaja onoga što čine, ali ipak on navodi i previše razloga i citata zbog kojih se može vjerovati kako je Gradašćević tih "implikacija" bio svjesniji nego je on sam bio pri pisanju svojega štiva. Trebalo bi zapravo obrnuti tezu da po naciju bošnjačku i njezinu samobitnost značajna historijska posljedica (ali i uzrok) posve trećih svrha pobune, ne pojavljuje se kao izvanjski cilj dijalektičkoga kretanja razvoja nacije, nego zapravo kao sasvim dobar izgovor pokretača te pobune na kojemu će graditi svoj ugled (kao što to rade i današnji političari), i kojima će zakrbuljiti klasni i ideološki karakter svojih zahtjeva. Sam autor navodi da su pobunjenici osporavali legitimacijske osnove i reforme koje su dolazile iz Carigrada u vidu opravdanja iste religijskim kao i dotadašnjim državotvornim običajima, jer su prepoznali u njima ne pokušaj kontinuiteta istih na novim platformama, nego upravo smjerenje da se uništi podloga na kojoj su uspješno egzistirali mali moćnici i samovladari po udaljenim dijelovima carstva kao što je to bila Bosna. Takodjer, o

---

3 Isto, str. 317 - 318

4 Isto, str. 318

5 Isto, str. 341

težnjama pobunjenika koje su tipične za sve pokrete koji lokalnu izdvojenost i posebnost formiranu u mit koriste vrlo dobro za svoje ciljeve, govori Zgodić u mnogim dijelovima svojega štiva, iako ih je on pokušao iskoristiti kao ilustracije svoje tvrdnje da je dijalektika igrom sreće izabrala da za razvoj nacionalnoga korpusa iskoristi kao jedan u nizu, slučaj sebičnih plemića, koji, tobože, nijesu svjesni svoje ideologije, a koju autor pokušava prikazati kao krajnju sintezu svih procesa koji su joj prethodili:

“U bosanskoj političkoj percepciji, *bosanska autonomija podrazumijeva, prije svega, očuvanje teritorijalnog integriteta Bosne*. Svijest o bosanskim granicama, o povijesnom teritorijalnom kontinuitetu Bosne i povijesno-egzistencijalnom značenju integriteta bosanskih prostora za opstanak Bosne i njenog bošnjačkog naroda stoji u pozadini njihovog rigoroznog, odlučnog, kategoričnog odbijanja da prihvate 'otcjepljene' bosanskih teritorija i njihovo pripojenje Srbiji.”⁶

U marksističkome se naučavanju svi oblici svijesti određuju izvedenima iz materijalnih proizvodnih odnosa koji u danome trenutku vladaju na istome području gdje se takva svijest pojavljuje. Kod Hegela je obrnuto, i čini se kao i da Zgodić slijedi njegov davno prevladani recept dok se trudi dokazati da su svi procesi oko Bosanske pobune 1826. bili uvjetovani jednom historijskom težnjom, koja se kao svojim sredstvima poslužila prvim sretnim dobitnicima koji su joj se našli na putu, a ne da su dani uvjeti diktirali kakvim će se oblicima ideologije ti zgoditnici poslužiti u ostvarivanju svojih nakana.

Zar je neutaživa bol za gubitkom nacionalnoga teritorija ter glad za njegovim vraćanjem ili osvajanjem bila imalo svojstvena za srednji vijek, kad su vladari jedni drugima prodavali zemlje za novac, ili kad nije bilo bitno koje je narodnosti (plemenske pripadnosti) vladar, nego kojega je staleža (zbog kojega je razloga, Hrvatska, na primjer, stoljećima bila pod upravom drugih dinastija i nesamostalna)? Pobunjenicima je itekako bilo bitno da se u Bosni bira lokalni čovjek za položaj vezira umjesto dotadašnjih stranih namjesnika koji su dolazili sa strane.⁷

I, negdje pri kraju autor rezonira ovako: “No, da je osmanska vlast sankcionirala projekt bosanske autonomije, izvjesno je, bosanska povijest u cjelini, a posebno povijest bošnjačke emancipacije, išla bi drugačijim, njoj prirodnijim tokovima. Ne bi, vjerovatno, došlo do kasnijih transformacija unutarbošnjačkih vjerskih identifikacija u nacionalne attribute, pa bi se bošnjačka nacionalna svijest o etničkoj jednorodnosti konstituirala u svijest bosanske nacije a Bosna bi se formirala kao njena nacionalna država.”⁸

Odavde se možemo priučiti između ostaloga i tome, da osim neprirodnih, odnosno umjetnih, vještačkih tokova nastanka nacionalne samosvijesti, zapravo iskrivljene svijesti s pratećim i njoj inherentnim nebulozama koje bi ju trebale opravdati pred svim socijalnim ustanovama i kritikama koje bi ju mogle snaći, postoje zapravo i “prirodni” tokovi. Pazite sad, “prirodniji” tokovi, i to s obzirom na date uvjete (jer autor kaže “njoj prirodnijim tokovima”, valjda da bi što više zaključak nalikovao dijalektičkoj zamisli).

I zamislite sad kad se sretnu u istome vremenu dva Apsolutna Duha dviju nacija nastalih različitim tokovima u sličnim ili istim uvjetima; jedan je nastao “prirodnijim” tokovima samorazvoja, drugi neprirodnijim; jedan egzistira - to je onaj prirodni, drugi ne postoji,

6 Isto, str. 335 – 336; podvukao sam autor, E.Z.

7 Isto, str. 340

8 Isto, str. 361

ali ga ima, i vrlo je prirodan; ponekad čak i postoji, ovisno o situaciji, ali ne i na našim područjima, jer je prst sudbine htio da se mjesto njega rodi neprirodni Duh.

S obzirom da su (da bi) odrasli u sličnim uvjetima, normalno je da se oba furaju na istu spiku – piju alkohol, vole glazbu, izlaze van, nabavljaju ženske i tako dalje; međutim, između njih postoje i značajne razlike s obzirom na to da su još u djetinjstvu krenuli različitim putevima razvoja. Ovaj koji (bi) se prirodnije razvijao neprestano prebacuje svome drugu neprirodnome jer pije sintetička alkoholna pića umjesto piva koje je proizvedeno prirodnim postupkom starim više tisućljeća, mnogo je zdravije, i što je najbitnije, od njega ne boli glava; Dalje, ovaj neprirodni Duh voli elektronsku glazbu proizvedenu svim mogućim efektima, distorzijama, procesiranjima i drugim novotarijama samo ne "prirodnim" i "živim" instrumentima kao što su klavir, bubnjevi, gitara i tome bliže, tako da mu prirodni Duh govori da ima loš ukus. Prirodni Duh voli cure koje drže do sebe, uglavnom su sa sela, ne nabacuju na sebe šminku jer su i bez toga puno ljepše, vrlo su zdrave i odišu neiskvarenim duhom starine i netaknute prirode, dok neprirodni Duh kumulira gradske prevrtljive cure u stilu teta-apoteka, više kemija nego biologija i tako dalje.

Kako su odrasli zajedno u istome selu (iako se u stvarnosti ne pojavljuju zajedno), ova dobra dva stara Duha uvijek izlaze zajedno van, ali se razidju negdje na pola puta jer ih putevi vode na različita (ne)mjesta gdje će naći i različita zadovoljenja svojstvena njihovim prirodama nastanka i razvoja. I tako ta dva dobra stara Duha žive zajedno kao susjedi već pozadugo, ali nikako da se slože koji je od njih nastao prirodnijom putem jer ovaj drugi Duh nikako ne želi priznati da je nastao, ne daj Bože, kloniranjem ili da se uopće nije trebao pojaviti na licu zemlje; čak štoviše, on u svojoj umišljenosti ništa manjoj od umišljenosti druga njegova tvrdi neprestano kako je zapravo njegovo rođenje i odrastanje bilo mnogo prirodnije nego rođenje i odrastanje njegova drugara.

Zgodić, izgleda, želi prenijeti američki model nacije i na evropsko tlo, u stilu, jedna nacija – jedna država; pri tome, naravno, nacija dobiva ime prema državi, a ne obrnuto, da država dobiva ime po naciji odnosno etničkoj skupini koja tvori naciju čija je dana država vlasništvo. On zaboravlja da su u Evropi nacije nastajale po modelu etnička skupina, to jest narod, pleme ili više plemena, pretvara se u jednu nacionalnu sveobuhvatnost, koja, ako već nema vlastitu državu, teži da ju stvori.

Koliko mi je iz povijesti poznato, Bosna nije dobila ime po Bosancima, nego su Bosanci dobili ime po historijskoj zemlji koja je kroz stoljeća imala i različite statuse: pokrajina, banovina, kraljevina, provincija, republika, samostalna država i tako dalje; neke druge balkanske države koje opstoje i danas, dobile su ime po narodima i plemenima koji su ta područja naselili (Bugari, Hrvati, Srbi). Prema tome, ako se "prirodnijim" tokom računa samo onaj koji prima adekvatno ime i prolazi kroz standardnu nomenklaturu i kršćenje Apsolutnih Duhova po defaultu dobrih starih Microsoftovih tehnologija (u slučaju Bosne to bi bio Bosanac ili možda Bošnjak), onda Zgodiću izmiče argument o (ne)prirodnim tokovima i slivovima nastanka imena Bošnjak, Bosanac, Hercegovac, Hrvati i Srbin na ovim bosanskim područjima, jer su zadnja dva naziva spominjana puno prije samoga naziva Bosna, a o Bosancima i Bošnjacima da ne govorimo.

Nije cilj zadnjega od ovih odlomaka da bude sredstvo napada još i danas prisutnih velikonacionalističkih hrvatskih, srpskih ili bošnjačkih projekata pretenzije na druge narode i zemlje. Kao što sam napisao maloprije, ionako se ti dobri stari Duhovi (kako oni koji

postoje, tako i oni koji bi postojali, ali im opstojeći Duhovi to sprečavaju), svadjaju oko stvari nebitnih za dvadestet i prvo stoljeće, s obzirom da su malo zakasnili u razvoju u odnosu na evropske vršnjake. Svi Apsolutni Duhovi koji se krste imenima nacija vole se medjusobno prepucavati o tome koji je od njih stariji, i svaki za sebe kaže da je on najstariji, tako da ponekad znaju u nacionalnim čitankama odlutati do ameba pokušavajući pronaći svoju povijest.

Tako je slučaj Bosanske pobune iz 1826. i Huseina Gradašćevića iskorišćen na se njime nakiti čitanka Apsotunoga Duha Bošnjakoga, kako u Zgodićevu djelu, tako i u djelima još nekih bošnjačkih autora; razlika je samo u metodi, jer u odredjenome trenutku samorazvoja neki Duhovi moraju promijeniti modus egzistencije da bi preživjeli u novim okolnostima.

* * *

Komentari na osvrt:
punkrollonja@yahoo.co.uk

Mi vam ne možemo dati kruha. Mi vam nudimo kvasac.
www.ups-umag.org